

HANNAH ARENDT, TÈCNICA I POLÍTICA

“LA TECNOLOGIA COM A DESENVOLUPAMENT BIOLÒGIC DE LA HUMANITAT”

Neus Campillo

El canvi més radical que es pot imaginar en la condició humana seria l'emigració dels homes des de la Terra a un altre planeta. Aquest esdeveniment, ja no totalment impossible, comportaria que l'home hauria de viure sota condicions fetes per l'home, radicalment diferents de les que li ofereix la Terra. Ni labor, ni treball, ni acció, ni pensament, tindrien sentit tal com els coneixem. No obstant això, fins i tot aquests hipotètics vagabunds continuarien sent humans; però l'únic judici que podem fer respecte a la seua “naturalesa” és que continuarien essent éssers condicionats, si bé la seua condició seria, en gran part, autofabricada.

ARENDR, *La condició humana*, p. 24

Hannah Arendt inicia *La condició humana* (1958) amb la relació d'un fet que en l'actualitat no sembla ja gens extraordinari, el llançament d'un satèl·lit artificial: “El 1957 es va llançar a l'espai un objecte fabricat per l'home, i durant unes quantes setmanes va circumdar la Terra segons les mateixes lleis de gravitació que fan girar i mantenen en moviment als cossos celestis: Sol, Lluna, estels” (Arendt, 1993: 13). El que li sorprèn és que la reacció enfront d'aquell fet, que mostrava la capacitat de la ciència i la tecnologia, no va ser d'orgull o de temor sinó el sentiment d'un desig acomplert: escapar de la reclusió terrenal, l'alegria de sentir-se alliberats d'aquesta reclusió.

Escapar de la “condició humana”, viure més enllà dels límits fixats, són desitjos que es donen en els éssers humans ja abans que es puguin realitzar. En el fons, l'home anhela canviar l'existència humana des d'allò “donat”, per alguna cosa “feta per ell mateix”. Aquesta idea centra la reflexió d'Arendt sobre el problema que creu consubstancial al món modern: de quina manera l’“artifici humà” separa l'existència humana del món animal i de la Terra.

L'escissió entre allò que és capaç de fabricar artificialment i allò que és capaç de pensar li suscita un problema a l'home: que acabem com a esclaus dels nostres propis artificis. A aquest temor s'uneix un altre: que posseïm al mateix temps la capacitat de destrucció de tota vida a la Terra i la de “crear” vida. Hannah Arendt expressa una terrible constatació: que la ciència i la tècnica ens converteixen en “irreflexives criatures” a mercè d'artefactes que podem construir, però sobre els quals no podem pensar.

El desenvolupament científicotècnic crea, doncs, una situació de gran repercussió política. El problema serà si cal adaptar, o no, de manera mimètica les

Retrat de joventut de Hannah Arendt.

Per a Arendt, el triomf de l'*animal laborans* en l'edat moderna té enormes conseqüències per a la "condició humana". Es perden experiències com la del pensament perquè aquest es converteix en mer "càlcul de conseqüències". A l'esquerra, fotografiada en els seus darrers anys de vida.

"actituds culturals" al mateix desenvolupament científic. Si l'adaptació plena a allò que artificialment construïm és la cultura que ha de presidir les nostres vides o, al contrari, cal elaborar una cultura no adaptativa sinó crítica.

La seua crítica del món modern comporta una redefinició de la política: cal entendre la política partint de l'"acció" i del discurs; partint de la creació d'un "espai públic" en què els homes, des de la pluralitat, "revelen" el seu propi jo i formen la "trama de les relacions humanes". La possibilitat de "pensar" i de fer un ús públic del pensament mitjançant el judici polític i el judici històric complementa aquesta construcció d'un "món comú", com a espai d'aparició. A partir d'aquest significat de la política, Hannah Arendt realitza una crítica del "sense sentit" que comporta una acció sobre la qual no es pot pensar. Perquè l'aspecte més terrorífic de la situació és com apareix el món dels artefactes, posses d'una capacitat d'iniciar processos que no sols escapen a l'home sinó que, com si de fenòmens naturals es tractara, poden arribar a destruir el món.

■ UN MÓN AUTOFABRICAT

Però com se'ns presenta aquest "món sense sentit"? La distinció que Hannah Arendt fa entre

"labor", "treball" i "acció" és clau per a precisar el significat que per a ella té la tecnologia. Mentre que la labor és l'activitat humana que cobreix les necessitats, el treball crea un món d'artificis i l'acció és la capacitat d'iniciativa, d'iniciar alguna cosa nova, i només pot donar-se en la pluralitat. L'*animal laborans* està immers en el *procés* de cobrir les necessitats i fins i tot el maneig d'eines i instruments forma part del propi procés vital. És el regne de la necessitat. És l'*Homo faber* qui crea un món artificial mentre que l'acció, la capacitat d'iniciar processos, es dona entre els homes, no entre les coses, i és imprevisible, és el regne de la llibertat.

**«SEGONS ARENDT
LA CIÈNCIA I LA TÈCNICA ENS
CONVERTEIXEN EN
"IRREFLEXIVES CRIATURES"
A MERCÈ D'ARTEFACTES
QUE PODEM CONSTRUIR, PERÒ
SOBRE ELS QUALS
NO PODEM PENSAR»**

Hannah Arendt dona compte d'aquell món autofabricat dels artefactes fruit de l'activitat humana del treball. No obstant això, la seua reflexió sobre la tècnica va més enllà de considerar-la en relació al treball. La seua anàlisi de l'automatització posa en relleu un doble significat de la tècnica: com a creació d'eines per al treball i com el conjunt

d'un nou món d'artefactes.

El fenomen tecnològic de l'automatització és una "veritable revolució" en el concepte de fabricació, ja que les màquines no són simples eines, sinó que exigeixen al treballador que es pose al seu servei. Aquest canvi s'explica atenent a allò que Arendt entén com "una canalització de les forces naturals cap al món humà". Això significa que "el fet d'a-

parèixer per si mateix”, propi de les coses naturals, s’aplica també als artificis humans, a allò que fabrica. La conseqüència és que els productes fabricats per l’*Homo faber* no responen ja a la categoria de mitjans-fins sinó que es converteixen en artefactes amb un procés de fabricació equivalent a un “sorgir per si mateix” que, en definitiva, és automàtic.

La tecnologia, doncs, recrea artificialment el procés natural, aquesta canalització dels interminables processos de la naturalesa cap al món humà. La conseqüència serà la destrucció dels objectes que formen el món. Això és, per a Arendt, més perillós, fins i tot, que el fet que l’home siga esclau dels seus propis productes. Més que l’“alienació de l’home” resulta terrorífica “l’alienació del món”.

Aquest és el sentit que apareix, en part, en la visió d’Arendt d’un “món autofabricat”, i aquesta idea de “disponibilitat” de la naturalesa és la que ella expressa quan afirma, amb paraules de Werner Heisenberg, que aquest món autofabricat “no és tant un esforç per a augmentar el poder material com un desenvolupament biològic de la humanitat en què les estructures innates de l’organisme humà estan trasplantades en mesura sempre creixent al medi ambient de l’home” (Arendt, 1993: 171).

■ “PROCÉS”: NATURALESA-HISTÒRIA

Vistos des d’una distància suficient, els cotxes en què viatgem i que, ho sabem molt bé, nosaltres mateixos construïm, es veuen com si foren, dit en paraules de Heisenberg, ‘una part tan indivisible de nosaltres com la closca del caragol és del seu ocupant’. Tot el nostre orgull pel que podem fer desapareixerà en una espècie de mutació de la raça humana; el conjunt de la tecnologia observat des d’aquest lloc, en realitat ja no es veu ‘com el resultat d’un esforç humà conscient per a estendre els poders materials de l’home’, sinó més aviat com un procés biològic a gran escala. (Arendt, 1996: 239)

Però en quin sentit aquest “món autofabricat” s’aprecia com a “desenvolupament biològic de la humanitat”? Com reinterpreta Arendt aquesta idea segons la qual la naturalesa és vista en la seua totalitat com a susceptible (estar en disposició) de ser instrumentalitzada? Com explicar que pot ser un món “artificial” com a “natural”?

No és del procés de fabricació que sorgeix la “instrumentalització del món i de la Terra, aquesta il·limitada devaluació d’allò donat”. En la fabricació, en sentit estricte, el fi és un producte acabat. És un fi aconseguit gràcies a uns mitjans i segons un determinat model que es realitzarà com un objecte. És quan es redefineix la fabricació mitjançant l’ús, mitjançant el consum, quan apareix el procés. En la tecnologia, s’uneixen naturalesa i història i la connexió descansa en el concepte de procés: “ambdues, naturalesa i història, impliquen que pensem i considerem tot en termes de processos” (Arendt, 1996: 70).

Arendt entén que la unió d’allò natural i allò artificial s’ha produït en els conceptes que el món modern té de “naturalesa” i d’“història”. No és que allò artificial cree allò natural, com aparentment es podria entendre a l’hora de parlar de la tecnologia com a desenvolupament biològic; ni que allò artificial estiga subjecte a allò natural, entenent que allò natural, el procés de vida, ha arribat a ensenyorir-se totalment de la humanitat. Més aviat el que tracta d’explicar és que allò artificial sembla que “completa” la natura. La conseqüència, doncs, d’aplicar el “procés” propi de la natura als productes fabricats artificialment per l’home és que hi ha una mutació en el món dels

artefactes. Això fa que la tecnologia siga més “un desenvolupament biològic de la humanitat” que no “un esforç humà per augmentar el poder material”.

La seua crítica de l’edat moderna li porta a alertar sobre el perill que implica introduir la impredictibilitat de l’acció en la naturalesa. Tot i això, assenyalarà un contrapunt a aquest perill partint de la política, partint de la limitació de l’acció al regne dels “afers humans”. Hannah Arendt defensa que en el fet de “viure junts”, en la constitució d’una “esfera pública”, en la “trama de les relacions humanes” es conforma un món humà distint del natural.

El seu intent és escapar a aquesta unió de “naturalesa” i “història” que s’ha produït en concebre que en totes dues el significat estava en el procés. Ella pensa que aquesta idea és comuna a totes les concepcions de l’edat moderna que han fet de la història un procés i que, a més, han considerat la política partint d’una concepció de la història com a procés.

«HANNAH ARENDT DÓNA COMPTE D’AQUELL MÓN AUTOFABRICAT DELS ARTEFACTES FRUIT DE L’ACTIVITAT HUMANA DEL TREBALL»

■ PARADOXES DE L'ACCIÓ: CIÈNCIA I POLÍTICA

La condició humana s'iniciava amb una reflexió sobre el significat de fets com el llançament d'un satèl·lit artificial a l'espai i acaba amb el problema de les conseqüències terrorífiques d'esborrar la línia divisòria entre naturalesa i món humà.

Aquesta línia divisòria l'esborra l'aplicació del procés natural-biològic al món d'artefactes fabricats per l'home. Dit d'una altra manera, la distinció s'esborra si considerem el món humà partint d'una concepció de la història com a procés en què el significat prové de la totalitat. Però, a més, l'esborra l'ús de l'"acció" en una altra esfera que no siga la pròpia dels afers humans, com ha arribat a ocórrer en la ciència i la tecnologia.

Arendt creu que en la ciència natural i en la tecnologia modernes no s'imiten els processos de la naturalesa sinó que s'hi "actua". De manera que allò que és propi de l'acció en l'esfera humana, la irreversibilitat, la incapacitat de predir, per exemple, es porta a la natura, "on no és possible cap remei per a desfer allò que s'ha fet" (Arendt, 1993: 258). Això comporta un canvi que no es limita a l'automatisme de les conductes sinó que pot anar més enllà: "El fenomen totalitari es basa en la convicció que "tot és possible" i no sols permès moralment o d'una altra manera, com va ser el cas del nihilisme primitiu. Els sistemes totalitaris procuren demostrar que l'acció pot basar-se en qualsevol hipòtesi i que, en el curs d'una acció de direcció coherent, la hipòtesi particular es convertirà en veritable, es convertirà en realitat present, concreta" (Arendt, 1996: 97-98).

Per a Arendt, el triomf de *l'animal laborans* en l'èdat moderna té enormes conseqüències per a la "condició humana". Es perden experiències com la del pensament perquè aquest es converteix en mer "càlcul de conseqüències". Es perd l'acció, si s'entén com "fer" i "fabricar". També es perd la pluralitat dels homes: la seua singularitat, distinció i individualitat, que desapareix després dels "processos".

La seua concepció de l'acció és ambivalent. No queda clara la línia divisòria entre una *acció* concebuda a partir de la llibertat d'iniciar una cosa nova enfront d'allò *donat*, la llibertat que caracteritza el regne dels afers humans, i una "acció" iniciadora de processos, relacionada amb la necessitat. Aquesta últi-

ma sembla entendre-la en exclusiva com una prerrogativa dels científics, en el sentit que aquests amplien l'esfera dels afers humans de manera que esborren la línia divisòria entre naturalesa i món humà:

Fins a quin punt l'acció i el pensament poden sostenir-se gràcies a l'activitat científica és certament una qüestió de matisos, perquè si bé és cert que els científics i la seua actuació han resultat ser de gran ressonància pública i de gran significació política, manquen –en la seua activitat com a científics no com a ciutadans–, de la possibilitat de proporcionar significat a l'acció. Això és degut al fet que actuen en la naturalesa des del punt de vista de l'univers i no en la trama de les relacions humanes. (Arendt, 1993: 348)

"Actuar des del punt de vista de l'univers" és distint d'"actuar en la trama de les relacions humanes". Això marcarà la necessària distinció entre ciència i política. Hannah Arendt insisteix, amb paraules de Kafka, a dir

que "el punt d'Arquímedes se li ha donat a l'home precisament per a usar-lo en contra seu". D'una banda, adverteix del perill que la tecnologia i la ciència arriben a esborrar les fronteres entre natura i artifici humà. Però, d'altra banda, enfront d'aquesta impossible sostracció del món tecnològic com a "desenvolupament biològic de la humanitat", introdueix un límit o una fuga possible: és partint de la capacitat

de l'acció en l'especificitat de la política, en el fet d'actuar junts, de manera plural, mitjançant el discurs i l'acció com podem crear una "esfera pública" i una cultura crítica no adaptativa.

Com ella va dir en alguna ocasió, no se sentia obligada a resoldre les dificultats que haguera pogut crear, perquè no li importava tant que les seues idees semblaren disperses o ambivalents: el que li importava era que portaren els lectors a pensar per si mateixos. ☺

«ARENDR ADVERTEIX DEL PERILL QUE LA TECNOLOGIA I LA CIÈNCIA ARRIBEN A ESBORRAR LES FRONTERES ENTRE NATURA I ARTIFICI HUMÀ»

BIBLIOGRAFIA

ARENDR, Hannah (1993): *La condició humana*, Paidós, Barcelona.
— (1996): "La conquista del espacio y la estatura del hombre", *Entre el pasado y el futuro*, Barcelona, Península.

Neus Campillo. Departament de Filosofia, Institut Universitari d'Estudis de la Dona, Universitat de València.